КЛЮЧОВА ТЕМА[1]
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції
Добросовісні *(bona fide*) набувачі майна

(Останнє оновлення: 29.02.2024)

Вступ

Ця ключова тема містить докладний огляд судової практики щодо добросовісних набувачів.

Термін «добросовісний набувач»[2] широко використовується у законах щодо нерухомості, проте не має усталеного визначення. У цій ключовій темі, на основі положень відповідного національного законодавства Держав-учасниць[3], цей термін використовується щодо заявників, позбавлених майна, якого вони набули на основі законного правочину, не знаючи (без браку ретельності з їхнього боку) про недолік права власності, що існував на момент набуття (наприклад, якщо майно було придбане в особи, яка не мала права його продавати, або через помилку з боку державного органу).

У цьому документі викладено принципи судової практики, що стосуються спорів між ймовірно добросовісними набувачами та законними власниками (юридичними особами публічного права або приватними особами), які вимагають повернення їм майна. Він також охоплює судову практику, напрацьовану щодо одержувачів соціальних і трудових пільг, виплати яким перевищили суми, що належали до сплати, у зв'язку з помилками в розрахунках, яких одержувачі не могли виявити; в таких випадках застосовуються аналогічні принципи.

Принципи, отримані з поточної судової практики

Застосовність статті 1 Першого протоколу до Конвенції:

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції застосовується до визнання права власності добросовісних набувачів недійсним за ухвалою суду на підставі позовних вимог з боку юридичних осіб публічного права або приватних осіб, незалежно від того, чи недолік права власності був наслідком адміністративної помилки державного органу чи шахрайством третьої сторони. Втім, обсяг перевірки Суду в таких випадках відрізнятиметься (див. нижче: Обсяг перевірки : публічно-правовий та приватно-правовий контекст).

---

[1] Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.
Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

[2] *«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, §§ 116 і 244; використовуються терміни «добросовісний набувач» (*«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, 2011, § 35), «добросовісний покупець» (*«Алєнцева проти Росії» (Alentseva v. Russia)*, 2016, § 26), «добросовісний власник» (*«Пірантієне проти Литви» (Pyrantienė v. Lithuania)*, 2013, § 69), «добросовісний власник» (*«Дзірніс проти Латвії» (Dzirnis v. Latvia)*, 2017, § 80).

[3] *«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, § 116; *«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, 2011, § 35.

Існування «майна»:

Сам лише факт того, що за певних обставин право власності підпадає під скасування, не заважає визнавати його «майном» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, принаймні до моменту скасування (*«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 105).

Офіційно визнане право власності на нерухоме майно вважається «майном», особливо якщо воно було офіційно зареєстроване (*«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia)*, 2020, § 32). Суд постановив, що заявник володіє «майном» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, навіть попри те, що його право власності оголошено недійсним *ab initio*, зауваживши, що він володів квартирою, про яку йдеться, близько двадцяти років і вважався її власником для будь-яких цілей, передбачених законом (*«Вукушіч проти Хорватії» (Vukušić v. Croatia)*, 2016, § 38).

Що стосується передбаченого законом права на отримання економічної пільги, то рішення щодо надання такої пільги на конкретну суму може становити «майно». Так, у справі *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, у контексті виправлення помилки, якої припустився державний орган, Суд постановив, що право власності виникло на підставі позитивної оцінки особової справи заявниці, доданої до добросовісно поданої заяви про призначення пенсії, і на підставі визнання цього права компетентним органом; отже, Суд постановив, що заявниця мала «матеріальний інтерес», захищений статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (§§ 45-46). Також у справі *«Казарін проти Італії» (Casarin v. Italy)*, 2021, Суд постановив, що заявник мав «законне очікування» щодо утримання сум, вже отриманих ним «добросовісно» за програмою соціального забезпечення, а отже, міг вважатися власником майнового інтересу, достатньо визнаним та важливим, щоб становити «майно» в розумінні правила, вираженого в першому реченні статті 1 Першого протоколу до Конвенції (§§ 38-42).

Втручання та застосовна норма:

Визнання права власності на майно недійсним становить **втручання** у право на мирне володіння майном, що має розглядатися відповідно до другого речення першого абзацу статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки прирівнюється до **позбавлення права володіння майном** (*«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, §§ 159-160; *«Вукушіч проти Хорватії» (Vukušić v. Croatia)*, 2016, § 50). Те саме стосується ретроспективного визнання чинного права власності на майно, яке обстоює законний власник, недійсним (*«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021, §§ 80 і 89).

З іншого боку, якщо щодо питання втручання Суд постановить, що правова та фактична складність не дає віднести ситуацію до чіткої категорії, то може розглядати її за загальним правилом, що міститься в першому реченні першого абзацу статті 1 Першого протоколу до Конвенції (*«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, 2011, § 71; *«Дзірніс проти Латвії» (Dzirnis v. Latvia)*, 2017, § 74).

Статус добросовісності (bona fide) :

Суд зазвичай приймає висновки національних судів щодо добросовісності набуття права власності, крім випадків, коли вони заперечують добросовісний статус без належного обґрунтування (*«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021, §§ 108-109; *«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, § 144).

Під час розгляду питання добросовісності Суд зазначив, що набувач майна мав уважно дослідити його походження, зокрема перевіривши, чи не є майно, яке розглядається, предметом спору, особливо у випадку, якщо це майно протягом короткого проміжку часу декілька разів змінювало власників (*«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia)*, 2020, §§ 40-41).

- Суд відхилив (або висловив сумніви) позовні вимоги заявника про добросовісне набуття майна в таких справах:
  - *«Вукушіч проти Хорватії» (Vukušić v. Croatia)*, 2016, § 66 (заявнику було відомо про наявний спір);
  - *«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia)*, 2020, § 41 (брак ретельності з боку набувача).
- Суд відхилив висновок національних органів щодо недобросовісності заявника в таких справах:
  - *«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, § 144
  - *«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021, § 108

Обсяг перевірки:

Визнання права власності недійсним як таке не суперечить положенням статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Водночас воно повинне не лише бути передбачене законом і мати законну мету, але й відповідати вимозі пропорційності. Потрібно встановити справедливий баланс між загальним інтересом суспільства та вимогами щодо захисту основоположних прав людини; пошук цього балансу притаманний Конвенції загалом. Цей обов'язковий баланс неможливо встановити, якщо зацікавлена особа несе надмірний індивідуальний тягар (*«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, § 138).

Суд розрізняє зобов'язання Держави щодо повернення у власність майна, яке було нею відчужене, та позовні вимоги приватних осіб щодо майна, втраченого внаслідок незаконних дій третіх сторін. Обсяг зобов'язань Держави суто в приватно-правовому контексті є значно вужчим, ніж у випадках, коли одержувачем поверненого майна є державний орган.

1. Публічно-правовий контекст

a. Загальні принципи

Зобов'язання публічно-правового характеру виникають у випадках повернення у власність Держави чи муніципалітету майна, виділеного в межах програм приватизації чи надання соціальних благ, або подібних загальних програм. Отже, Суд відхилив аргументи Уряду про те, що судовий розгляд мав суто цивільний характер, якщо позбавлення заявника майна було прямим наслідком виявлення національним судом недоліку в процедурі первинного продажу квартири муніципалітетом (*«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, 2011, § 55) або якщо право власності було скасоване на підставі неправильного застосування законодавства щодо земельної реформи з боку компетентних органів (*«Дзірніс проти Латвії» (Dzirnis v. Latvia)*, 2017, §§ 16 і 55).

Повернення раніше націоналізованої власності, що передбачає позбавлення власності добросовісних *(bona fide)* набувачів, яким її було виділено після націоналізації, також вважається створенням зобов'язань Держави публічно-правового характеру (*«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, §§ 160-161). У цьому контексті Суд вважає, що пом'якшення минулої несправедливості не має створювати нової, а «на осіб, які добросовісно придбали своє майно, [не має] покладатися тягар відповідальності, що за правом має покладатися на Державу» (*«Пінчова і Пінч проти Чеської Республіки» (Pincová and Pinc v. the Czech Republic)*, 2002, § 58).

Суд також постановив, що помилки з боку державних органів мають слугувати на користь потерпілих осіб, особливо за відсутності конфлікту інших приватних інтересів (*«Ґаші проти*

Хорватії» (Gashi v. Croatia), 2007, § 40), і роз'яснив, що це відповідало принципу «належного врядування» (підрозділ «b» нижче).

У випадках, коли виправлення помилок, яких припустились державні органи, призводить до втручання у право на мирне володіння майном добросовісного власника, тест на пропорційність потребує загальної оцінки різних інтересів, які перебувають під загрозою, що може передбачати аналіз елементів на кшталт умов компенсації та поведінки сторін спору, включно з вжитими Державою заходами та їх реалізацією (див. *«Дзірніс проти Латвії» (Dzirnis v. Latvia)*, 2017, §§ 79-80).

Суд оцінив пропорційність позбавлення добросовісних набувачів колишньої націоналізованої власності в контексті повернення власності, посилаючись на такі обставини: (i) чи відповідає захід національному законодавству; і (ii) труднощі, з якими зіткнулися заявники, та достатність фактично отриманої компенсації/компенсації, яка могла бути отримана за умови нормального використання процедур та можливостей, доступних заявникам, у відповідний час (*«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, § 190). Коли йдеться про визнання права власності на житло недійсним, воно може включати можливості для заявників забезпечити собі нове житло (*там само*).

Крім того, у справах, що стосуються державних органів, як і у справах між приватними особами, існують процесуальні позитивні зобов'язання згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, §§ 113-114, а також див. розділ 2 нижче).

b. Зобов'язання, що випливають з принципу належного врядування

Розглядаючи, чи був досягнутий справедливий баланс між громадським інтересом та інтересами заявника, Суд підкреслив особливе значення принципу «належного врядування», згідно з яким, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема коли питання стосується основоположних прав людини, як-от прав, що стосуються майна, державні органи повинні діяти своєчасно, належним, а головне, послідовним чином (*«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, § 139).

Принцип «належного врядування», як правило, не має заважати державним органам виправляти випадкові помилки, навіть ті, що є наслідком їхньої власної недбалості. З іншого боку, потреба у виправленні минулої несправедливості не має становити непропорційне втручання у право, щойно набуте особою, яка добросовісно покладалась на законність дій державного органу. Інакше кажучи, державні органи, які не впровадили або не дотримувалися власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків. Ризик помилки з боку державного органу має нести сама Держава, і жодні помилки не можуть бути виправлені за рахунок зацікавлених осіб. У контексті скасування права власності на майно, яке було надано помилково, принцип «належного врядування» не лише може накладати на державні органи зобов'язання **діяти негайно, щоб виправити свою помилку**, але й може обумовлювати необхідність виплати **достатньої компенсації** чи іншого належного відшкодування попередньому добросовісному власнику (*«Вукушіч проти Хорватії» (Vukušić v. Croatia)*, 2016, § 64; *«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, § 140).

Якщо помилка заявника була ускладнена недбалістю державних органів у межах процедури наділення правом власності подальше визнання такого права недійсним має відображати спільну вину обох сторін у контексті компенсації (*«Демірай проти Туреччини» (Demiray v. Türkiye)*, 2023, §§ 68-70).

Від добросовісного заявника може вимагатися розпочати декілька окремих проваджень у справі, щоб отримати компенсацію за майно, втрачене через помилку державних органів, якщо це передбачено положеннями національного законодавства, або довести існування перешкоди, що заважала поданню чи задоволенню обґрунтованих позовних вимог (*«Лідія Нікітіна проти Росії» (Lidiya Nikitina v. Russia)*, 2022, §§ 36-40; *«Ібрагімбейов та інші проти Азербайджану» (Ibrahimbeyov and Others v. Azerbaijan)*, 2023, §§ 55-59).

с. Компенсація

Умови компенсації згідно з відповідним законодавством мають суттєве значення для оцінки того, чи забезпечує оскаржуваний захід дотримання необхідного справедливого балансу і, зокрема, чи не покладає непропорційного тягаря на заявників. Суд постановив, що позбавлення власності без сплати суми, обґрунтовано пов'язаної з її вартістю, зазвичай становить непропорційне втручання. Водночас стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не гарантує права на повну компенсацію за будь-яких обставин (*«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1))* [ВП], 2006, § 95; *«Козаджиоглу проти Туреччини» (Kozacıoğlu v. Turkey)* [ВП], 2009, § 64; і *«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], 2012, §§ 110 і 112).

Оцінюючи, чи була доступна заявникові достатня компенсація, Суд має враховувати конкретні обставини кожної справи, включно з доступністю компенсації та практичними обставинами, в яких опинився заявник (*«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, § 231; *«Вукушіч проти Хорватії» (Vukušić v. Croatia)*, 2016, § 68).

У цьому контексті особа, позбавлена своєї власності, в принципі має отримати компенсацію, «розумно пов'язану з її вартістю» (*«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, §§ 238 і 248), навіть попри те, що «законні цілі "суспільного інтересу" можуть вимагати відшкодування на суму меншу, ніж повна ринкова вартість» (*«Пінчова і Пінч проти Чеської Республіки» (Pincová and Pinc v. the Czech Republic)*, 2002, § 53). Балансу, як правило, вдається досягти тоді, коли компенсація, виплачена особі, яка була позбавлена майна, розумно співвідноситься з його «ринковою» вартістю, визначеною на момент експропріації (*там само*).

Суд визнав, що принцип часткового повернення майна з метою виправлення минулої несправедливості відповідав положенням Конвенції і що, відповідно, обсяг компенсації за давно припинені права власності міг бути розрахований згідно з методами, встановленими відповідним законодавством, а не на основі повної ринкової вартості такого майна. Втім, Суд встановив, що необхідного справедливого балансу не було досягнуто у випадках, коли диспропорція між ринковою вартістю власності та сумою компенсації, присудженою заявникам, була «надзвичайною» або «надто значною» (*«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, § 142, з додатковими посиланнями).

Відсутні загальні вимоги, згідно з якими після визнання права власності заявників недійсним державні органи мали б надати їм нове майно **в натуральній формі**, за умови, що вони могли отримати компенсацію в будь-якій формі, передбаченій національним законодавством, відповідно до принципів, встановлених практикою Суду (*«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, § 146). Водночас за певних обставин Суд може вказати, що найбільш прийнятною формою відшкодування було б відновлення права власності заявника на майно, особливо за відсутності конкуруючого інтересу третіх сторін та інших перешкод для повернення права власності заявника (*«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)* 2011, § 106).

Принцип, згідно з яким зацікавлена особа не зобов'язана нести надмірний тягар, було визнано застосовним у справі щодо анулювання договору про державні закупівлі, добросовісно

укладеного заявником. Звернувши увагу на ширшу свободу розсуду щодо загальних заходів економічної чи соціальної стратегії, Суд однак постановив, що справедливий баланс передбачає повернення гарантії заявника та повного чи часткового відшкодування понесених ним витрат у випадку, якщо розірвання договору було необхідним та невідворотним (*«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, 2020, §§ 80-87).

2. Приватно-правовий контекст

У справах, що стосуються цивільно-правових спорів між приватними особами, Суд розглядає, чи не є відповідні ухвали національних судів свавільними чи іншим чином явно необґрунтованими. Зокрема, Суд може розглядати в приватно-правовому контексті питання про те, чи забезпечує національна правова система достатній захист прав власності законом і чи надає належні засоби правового захисту. Тут зобов'язання Держави, згідно з положеннями статті 1 Першого протоколу до Конвенції, щодо спорів між приватними особами загалом є застосовними у випадках, коли втручання у право на мирне володіння майном вчиняється приватною особою, як сформульовано в рішенні у справі *«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, §§ 113-114, та повторено в рішенні у справі *«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine)* (ухв.), 2020, § 45, зокрема щодо добросовісних набувачів (посилання на справи не включено):

> «Держава має позитивне зобов'язання вживати необхідних заходів для захисту права власності, особливо якщо існує прямий зв'язок між заходами, яких заявник може законно очікувати від органів влади, та його ефективним володінням своїм майном, навіть у справах, пов'язаних із розглядом спорів між приватними особами. Це позитивне зобов'язання має на меті забезпечити у правовій системі Держави, щоб права власності були достатньо захищені законом і щоб існували належні засоби правового захисту, за умови, що постраждала сторона може звернутися для захисту своїх прав, а у відповідних випадках включно з правом вимагати відшкодування будь-яких збитків. Отже, необхідні заходи можуть мати превентивний або відновлювальний характер. Що стосується можливих превентивних заходів, то законодавчому органу під час реалізації соціальної та економічної політики доступні широкі межі свободи розсуду, особливо в ситуації, коли Держава повинна враховувати конкуруючі приватні інтереси. Щодо відновлювальних заходів, то Держави зобов'язані забезпечити судові процедури, які пропонують необхідні процесуальні гарантії, а отже, дають змогу судам ефективно та справедливо вирішувати будь-які спори між приватними особами. Отже, завдання Суду полягає в тому, щоб оцінити, чи ухвалення національними судами рішень у майнових спорах між приватними особами відповідало національному законодавству, та чи ухвали цих судів не були свавільними чи іншим чином явно необґрунтованими».

Позов про відшкодування збитків проти третьої сторони

1. Публічно-правовий контекст

У контексті виправлення помилок з вини державних органів Суд розглядав можливість подання позову про відшкодування збитків проти третьої сторони (посередника, в якого заявник придбав майно) у трьох контекстах: (I) вичерпання національних засобів правового захисту; (ii) пропорційність втручання; і (iii) матеріальна шкода (справедлива сатисфакція) згідно зі статтею 41.

У рішенні у справі *«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, 2011, у якій заявницю позбавили житла внаслідок його повернення у власність Держави згідно з ухвалою про те, що його приватизація третьою стороною була здійснена шахрайським шляхом, Суд розглянув ці три питання в такий спосіб:

(i) Беручи до уваги, що заявниця скаржилась на скасування її права власності на квартиру (єдине її житло) рішенням, що було остаточним та обов'язковим для виконання, і зазначивши, що за

російським законодавством не існувало подальшого права зворотної вимоги, яке потенційно призвело б до відновлення її права власності, Суд дійшов висновку, що можливість подати позов про відшкодування збитків за цих обставин не могла позбавити заявницю статусу потерпілої в контексті її скарги згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. **Також не можна було вважати це необхідною передумовою для дотримання правила про вичерпання національних засобів правового захисту**. Водночас відшкодування заявниками збитків за рахунок продавця квартири могло бути враховане в контексті оцінки **пропорційності** втручання та розрахунку **матеріальної шкоди** (§§ 60-62).

(ii) Оцінюючи **пропорційність** втручання, Суд визнав, що заявниця мала змогу подати позов про відшкодування збитків проти продавця квартири (також добросовісного власника). Утім, з огляду на те, що збитки не могли бути стягнуті зі сторони, яка вчинила шахрайські дії та особу якої не було встановлено, зобов'язання потерпілої подати позов проти іншої особи, яка діяла добросовісно, могло становити непропорційний тягар. Відповідно, Суд не визнав, що Держава могла уникнути відповідальності, зобов'язавши заявницю подати позовну вимогу про компенсацію збитків проти добросовісного власника, який був посередником (§ 81).

(iii) Якби заявниця мала подати позовну вимогу про компенсацію збитків проти добросовісного власника-посередника, будь-які присуджені їй виплати мали б враховуватися під час розрахунку матеріальної шкоди згідно зі статтею 41. І навпаки, у разі подання будь-яких відповідних позовних вимог національні суди мали право брати до уваги компенсацію, присуджену Судом (§ 104).

У своїх рішеннях у справах, що розглядались після справи *«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, Суд стверджував, що для дотримання правила про вичерпання національних засобів правового захисту не обов'язково було подавати позов про відшкодування збитків проти третьої сторони (*«Столярова проти Росії» (Stolyarova v. Russia)*, 2015, § 35; *«Пчелінцева та інші проти Росії» (Pchelintseva and Others v. Russia)*, 2016, § 83), і не погоджувався з тим, що Держава могла перекладати можливість відшкодування збитків з винних на заявників (*«Пчелінцева та інші проти Росії» (Pchelintseva and Others v. Russia)*, 2016, § 99). *«Дзірніс проти Латвії» (Dzirnis v. Latvia)* Суд дотримувався аналогічних принципів у справах щодо інших Держав-учасниць (*«Дзірніс проти Латвії» (Dzirnis v. Latvia)*, 2017, § 65, *«Atima Limited проти України» (Atima Limited v. Ukraine)*, 2021, § 32).

Аналогічно, Суд відхилив аргумент про те, що заявники мали право на повторну участь у процесі повернення майна після того, як вони вже колись брали участь у такому та втратили майно не з власної вини. Повторно стверджуючи, що виправлення помилок, яких припустились державні органи, не має породжувати нової несправедливості, Суд погодився з заявниками в тому, що очікування від них участі в тривалому додатковому процесі, не враховуючи особливостей їхнього становища та причин, з яких вони втратили майно, яке до цього повернули, було непропорційним (*«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, § 145).

2. Приватно-правовий контекст

І навпаки, справа *«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine)* (ухв.), 2020, стосувалась суто **приватно-правового контексту.** Заявниця була остаточним добросовісним набувачем майна, проте втратила право власності на користь первинного власника майна (приватної особи) на тій підставі, що передача майна була наслідком шахрайських дій іншої приватної особи. Суд постановив, що заявниці треба було подати позов про відшкодування проти особи (власника, який був посередником, а також добросовісним набувачем), в якої вона придбала це майно. На цій підставі Суд оголосив справу явно необґрунтованою (*там само*, §§ 49-52).

Варті уваги приклади

Повернення майна:

- *«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007 — позбавлення майна відповідно до закону, спрямованого на компенсації потерпілим від свавільної експропріації в часи комуністичного режиму. Законодавство про повернення майна, що дозволяє позбавлення добросовісних набувачів раніше націоналізованої власності без достатньої компенсації;
- *«Дзірніс проти Латвії» (Dzirnis v. Latvia)*, 2017 — визнання права власності заявника на добросовісно придбане майно недійсним, проте, як було встановлено пізніше, з порушенням законодавства про повернення майна, без компенсації за втрачене заявником майно; і
- *«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018 — визнання права власності на земельні ділянки, придбані в межах провадження про повернення майна, недійсним на тій підставі, що ділянки були вкриті лісами національного значення.

Приватизація:

- *«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, 2011 — скасування права власності на квартиру добросовісного набувача через те, що майно було придбане попереднім власником в державного органу шахрайським шляхом;
- *«Максименко та Герасименко проти України» (Maksymenko and Gerasymenko v. Ukraine)*, 2013 — визнання відповідної події (приватизації гуртожитку) через десять років після її настання та всіх подальших передач майна недійсними без компенсації. Той факт, що заявники, які були добросовісними набувачами, не змогли одержати відшкодування витрат, яких вони зазнали внаслідок непослідовних і помилкових рішень державних органів, становив для них непропорційний тягар;
- *«Пчелінцева та інші проти Росії» (Pchelintseva and Others v. Russia)*, 2016; *«Поняєва та інші проти Росії» (Ponyayeva and Others v. Russia)*, 2016; і *«Алєнцева проти Росії» (Alentseva v. Russia)*, 2016 — дії, вжиті адміністрацією міста з метою повернення права власності на майно, добросовісно придбане заявниками, на тій підставі, що на приватизацію квартир третіми сторонами впливали різні протизаконні дії;
- *«Atima Limited проти України» (Atima Limited v. Ukraine)*, 2021 — компанія-заявник була добросовісним набувачем акцій компанії, приватизація якої ретроспективно була визнана незаконною; це становило втручання у право власності заявника на акції.

Адміністративна помилка:

- *«Пірантієне проти Литви» (Pyrantienė v. Lithuania)*, 2013 — обсяг компенсації, отриманої заявницею після того як державні органи повернули собі право власності на земельну ділянку, якою вона добросовісно володіла. Продаж землі був скасований, оскільки Суд з'ясував, що Держава не мала права продавати майно, а суди не врахували ринкову вартість ділянки у 2005 році, а натомість спиралися на її номінальну вартість у 1996 році;
- *«Вукушіч проти Хорватії» (Vukušić v. Croatia)*, 2016 — визнання права власності заявника на квартиру недійсним, ситуація, ймовірно створена державними органами, в якій дві родини мали суперечливі права власності на ту саму квартиру;

- *«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, 2020 — анулювання договору про державні закупівлі, добросовісно укладеного заявником;
- *«Мухаррем Ґюнеш та інші проти Туреччини» (Muharrem Güneş and Others v. Turkey)*, 2020 — відхилення позовних вимог щодо права власності на майно, зареєстроване в земельному кадастрі як власність Державної скарбниці, за наявності документа, що підтверджує право власності, виданого раніше за ухвалою суду добросовісним позивачам. Особливо довгий період часу (майже 46 років) спонукав Суд до встановлення факту відсутності реакції державної влади з необхідною швидкістю та відповідно до принципів належного врядування та правової визначеності.
- *«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021 — право власності заявників на земельні ділянки було визнано недійсним на користь юридичних осіб публічного права, які втратили право власності через адміністративні помилки;
- *«Сємьонов проти Росії» (Semenov v. Russia)*, 2021 — визнання права власності заявника на земельну ділянку, яку він придбав у приватної особи з метою здійснення городництва, недійсним та повернення цієї земельної ділянки у власність муніципалітету Омська на запит прокурора;
- *«Гаврілова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia)*, 2021 — визнання недійсними свідоцтв про право власності заявників на земельні ділянки, придбані ними в межах кількох угод, та повернення цих ділянок у власність Держави на тій підставі, що вони належали до «лісових ресурсів»».

Соціальне забезпечення:

- *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009 — скасування соціальної допомоги, що помилково надавалась протягом кількох місяців і становила єдине джерело доходу заявниці. Той факт, що заявниця не була зобов'язана повернути пенсію, що виплачувалась їй помилково, суттєво не пом'якшив наслідки різкого припинення виплат;
- *«Казарін проти Італії» (Casarin v. Italy)*, 2021 — наказ про відшкодування працівницею пільг, пов'язаних із реалізацією програми мобільності для державних службовців, які неправомірно виплачувались їй протягом шести років. Суд не погодився з Урядом у тому, що заявниця мусила знати про те, що суми виплачувались їй помилково.

Вина третьої сторони:

- *«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia)*, 2020 — повернення майна, що раніше належало Державі, для цілей будівництва в межах підготовки до зимової Олімпіади 2014 року. Право власності заявниці було визнано недійсним на тій підставі, що відчуження майна мало недоліки і що заявниця придбала майно недобросовісно;
- *«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine)* (ухв.), 2020 — заявниця, яка була кінцевим добросовісним покупцем майна, втратила право власності на це майно на користь первинного власника майна (приватної особи) на тій підставі, що передача майна була наслідком шахрайських дій іншої приватної особи;
- *«Ніколай Костадінов проти Болгарії» (Nikolay Kostadinov v. Bulgaria)*, 2022 — суперечливі приватні інтереси щодо спірного майна з точки зору первісного власника: нездатність захистити акціонера від шахрайського заволодіння його компанією, акціями та активами компанії з боку приватної особи.

Повторення загальних принципів

1. Публічно-правовий контекст

- *«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, §§ 138-142.

2. Приватно-правовий контекст

- *«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine)* (ухв.), 2020, § 45.

КЛЮЧОВІ ПОСИЛАННЯ ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Провідні справи

- *«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], № 33202/96, ЄСПЛ 2000-I (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Пінчова і Пінч проти Чеської Республіки» (Pincová and Pinc v. the Czech Republic)*, № 36548/97, ЄСПЛ 2002-VIII (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1))* [ВП], № 36813/97, ЄСПЛ 2006-V (порушення пункту 1 статті 6 і статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, №№ 43278/98 та 8 інших, 15 березня 2007 року (відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції у п'яти випадках щодо зловживання з боку заявників під час отримання майна або істотних порушень відповідних норм житлового забезпечення і/або достатньої компенсації, виплаченої заявникам; порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції у чотирьох випадках, коли державна адміністрація несла відповідальність за порушення, наслідком яких було визнання права власності заявників недійсним, або коли тлумачення сфери застосування законодавства про повернення майна було надто широким);
- *«Ґаші проти Хорватії» (Gashi v. Croatia)*, № 32457/05, 13 грудня 2007 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Козаджиоглу проти Туреччини» (Kozacıoğlu v. Turkey)* [ВП], № 2334/03, 19 лютого 2009 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції).

Інші справи відповідно до положень статті 1 Першого протоколу до Конвенції

- *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, № 10373/05, 15 вересня 2009 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, № 7097/10, 6 грудня 2011 року (порушення статті 8 і статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], № 54522/00, 3 квітня 2012 року (відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], № 71243/01, 25 жовтня 2012 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Максименко та Герасименко проти України» (Maksymenko and Gerasymenko v. Ukraine)*, № 49317/07, 16 травня 2013 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Пірантієне проти Литви» (Pyrantienė v. Lithuania)*, № 45092/07, 12 листопада 2013 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Столярова проти Росії» (Stolyarova v. Russia)*, № 15711/13, 29 січня 2015 року (порушення статті 8 і статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Вукушіч проти Хорватії» (Vukušić v. Croatia)*, № 69735/11, 31 травня 2016 року (відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Алєнцева проти Росії» (Alentseva v. Russia)*, № 31788/06, 17 листопада 2016 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);

- *«Пчелінцева та інші проти Росії» (Pchelintseva and Others v. Russia)*, №№ 47724/07 та 4 інші, 17 листопада 2016 року (неприйнятно – несумісно *ratione materiae* для членів родини власника; порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції щодо власників);
- *«Поняєва та інші проти Росії» (Ponyayeva and Others v. Russia)*, № 63508/11, 17 листопада 2016 року (неприйнятно – несумісно *ratione materiae* для членів родини власника; порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції щодо власника);
- *«Дзірніс проти Латвії» (Dzirnis v. Latvia)*, № 25082/05, 26 січня 2017 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Чакаревіч проти Хорватії» (Čakarević v. Croatia)*, № 48921/13, 26 квітня 2018 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, №№ 70520/10 та 2 інші, 12 червня 2018 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Ромева проти Північної Македонії» (Romeva v. North Macedonia)*, № 32141/10, 12 грудня 2019 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia)*, № 33955/08, 15 вересня 2020 року (відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції; порушення пункту 1 статті 6);
- *«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine)* (ухв.), № 73944/11, 17 листопада 2020 року (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції і стаття 13: неприйнятно – явно необґрунтовано);
- *«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, № 75414/10, 24 листопада 2020 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції; відсутність порушення пункту 2 статті 6);
- *«Мухаррем Ґюнеш та інші проти Туреччини» (Muharrem Güneş and Others v. Turkey)*, № 23060/08, 24 листопада 2020 року (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції: прийнятно у зв'язку з майном, окрім лісового фонду, порушення);
- *«Казарін проти Італії» (Casarin v. Italy)*, № 4893/13, 11 лютого 2021 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Гаврілова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia)*, № 2625/17, 16 березня 2021 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Сємьонов проти Росії» (Semenov v. Russia)*, № 17254/15, 16 березня 2021 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, №№ 31686/16 та 4 інші, 16 березня 2021 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Atima Limited проти України» (Atima Limited v. Ukraine)*, № 56714/11, 20 травня 2021 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Лідія Нікітіна проти Росії» (Lidiya Nikitina v. Russia)*, № 8051/20, 15 березня 2022 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Ніколай Костадінов проти Болгарії» (Nikolay Kostadinov v. Bulgaria)*, № 21743/15, 8 листопада 2022 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Ібрагімбейов та інші проти Азербайджану» (Ibrahimbeyov and Others v. Azerbaijan)*, № 32380/13, 16 лютого 2023 року (відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);
- *«Демірай проти Туреччини» (Demiray v. Türkiye)*, № 61380/15, 18 квітня 2023 року (порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції).